
Београдска дефектолошка школа
Вол. 19 (1), бр. 55, 67-81, 2013.

УДК 376.33

Примљено: 28.2.2013.

Оригинални научни чланак

СТАВОВИ РОДИТЕЉА И ОКОЛИНЕ ПРЕМА ГЛУВОМ ДЕТЕТУ

Ивана Павковић^{1,2}

¹Центар за унапређење животних активности, Београд

²Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Београд

Породица је први и најважнији фактор социјалне околине деце којим зајочине процес његове социјализације. Мишљења о важности улоге породичног утицаја на каснији ток развоја деце веома су различита, почев од психоаналитичких који сматрају да је тај утицај одлучујући за цео каснији живот па до многих других који породици не придају тако важну улогу. Породица утиче на личност особе, њен живот и најређак. Значајна улога породице и шире друштвене средине су фактори који одређују правилно формирање личности деце и усмеравање деце у складу са његовим психофизичким способностима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: ставови родитеља, ставови околине, глуво дете.

УВОД

Почетком двадесетог века заинтересованост за социјалне ставове према хендикепиранима добија на значају. Бројне студије указују на важност социјалних ставова према особама оштећеног слуха, а нарочито на ставове родитеља према свом детету које има оштећен слух. „У нашој средини не постоје бројни налази о изучавању социјалних ставова према глувим особама. Ретка истраживања превасходно имају за циљ да утврде ставове према овој категорији људи у нашој средини, те да детектују евентуалне везе одређених варијабли са испитиваним ставовима. Од пионирских истраживања Радоман (1995), било је мање сту-

дија које су се бавиле ставовима према глувим и наглувим особама, а више оних који су се бавиле ставовима према особама са ометеношћу, те у оквиру њих и ставовима према глувим и наглувим особама (Ханак и Драгојевић 2002; Ђуричић-Матејић & Ђуричић, 2007). У нашој средини, последњих година, често се спроводе истраживања ставова према инклузији (Хрњица, 2007; Карић, 2004; НВО "Велики и Мали" 2003) што се, уз ограничења може третирати и као имплицитно изучавање ставова према овој мањинској групи." (Димоски, 2011)

Ставови родитеља према глувом детету

Породица је први и најважнији фактор социјалне околине детета којим започиње процес његове социјализације. Мишљења о важности улоге породичног утицаја на каснији ток развоја детета веома су различита, почев од психоаналитичких који сматрају да је тај утицај одлучујући за цео каснији живот па до многих других који породици не придају тако важну улогу. Она утиче на личност особе, њен живот и напредак. Породица је место где дете доживљава своје прве социјалне контакте и почиње учење и разумевање друштвених вредности, а које касније постају основа за стварање личног система норми и обичаја. Породична кућа представља природан амбијент за човека који му омогућава да доживи и осети своју субјективност и достојанство. За дете породица је најприродније и најефикасније прво образовно окружење, које утиче на њега током целог живота. Према мишљењу Дабровске 2, најјаче васпитно деловање породице испољава се у раним периодима живота детета, у његовом детињству, када оно није, или је под веома слабим утицајем друштвене средине. (Димоски, 2011)

Придавање изузетног значаја првим годинама живота за развој детета нужно ставља породицу у први план детерминанти социјализације, јер сви каснији утицаји остају релативно неважни и неуспешни. Међутим, иако се и данас срећу тако екстремна гледишта она су ипак превладана јер их ни искуство ни експерименти нису потврдили (Звонаревић, 1981).

За сваку особу породица и васпитно окружење које она пружа је другачије од осталог васпитног окружења углавном због присутних биолошких веза и емотивне блискости. Породица даје детету снагу и безбедност, услове одговарајуће за његов раст и развој, које дете преноси у друштвени живот. Сазнање и способност учења су индивидуални, тако да имају јединствен утицај на физички, психолошки, социјални и морални напредак и, као резултат, на формирање личности детета. (Ристић, Коцић, Милошевић 2011)

Односи у породици су веома значајни за даљи емоционални развој детета. Родитељска љубав, топлина и брига за дете је главна подршка детету. Сигурност која се јавља код детета праћена је добрим расположењем, жељом да и оно узврати не само топлином родитељима већ и средини која га окружује. Сигурно дете се развија у позитивну личност која је спремна да хомеостатски функционише. Уколико се створи супротан однос родитељ-дете, дете ће се равити у несигурну и нестабилну личност која није спремна за животне задатке и кривца најчешће тражи у средини која га окружује. "...Једна од темељних Фројдових поставки за објашњење процеса развоја личности јесте поставка за објашњење процеса развоја личности јесте поставка о конфликтном карактеру формирања структуре и функција личности.

Узимајући у обзир велики значај породице у формирању личности младог човека, нарочито у његовом развојном периоду живота, као и потешкоће које настају у породици глувог детета, потребна је стручна интервенција и помоћ како глувом детету тако и породици. Породица у којој се налази глуво дете мења своју функционалну организацију и односе унутар и ван ње. Односи у породици глувог детета зависе од више фактора. Ставови родитеља према глувом детету биће одређени ставовима друштва према глувом детету, тј. условима које оно ствара у процесу васпитања и образовања ових особа. Овакви ставови су у свом настојању, развоју и манифестацији друштвено детерминисани и они су истовремено под утицајем структуре личности појединца. Ставови родитеља према глувом детету условљавају константне односе у породици и у том процесу присутно је формирање нереалних ставова према глувом детету. Родитељи претендују сагледавању чињеница кроз призму селекције властитих жеља што неповољно утиче на стварање оптималних услова за развој детета (Левандовски, 1980).

Код родитеља глувог детета објекат става је сопствено дете које има оштећен слух, а дирекција овог става може бити позитивна или негативна. Родитељи глувог детета налазе се у специфичној ситуацији. На родитеље ове деце постављају се већи и сложенији захтеви што се односи на њихов став према детету. Поступком анализе Херберт је (по Звонаревић, 1980), утврдио две компоненте родитељских ставова и понашања: топао-одбојан и рестриктиван-попустљив.

Радованчић (1994) мисли да је бесмислено расправљати о интеграцији детета. Он је вршио истраживање на деци оштећеног слуха и утврдио да је немогуће расправљати без родитеља слушно оштећене деце, јер они највише знају о функционисању свог детета. Станчић (1982) сматра да је веома важно да родитељ активно сарађује у планирању рада са

њиховим дететом. Родитељ треба такође бити извор повратних информација о успешности у наставном процесу. Разлике у ставовима родитеља ученика са оштећеним слухом који су интегрисани у редовне школе истраживала је Узелац (1982), а Оберман-Бабић и Јоковић-Туралија (1997) испитивали си ставове родитеља деце са оштећеним видом у васпитно-образовној интеграцији. Ова истраживања су показала да родитељи немају најповољније ставове према васпитно-образовној интеграцији своје деце. Они чак истичу потребу за планском и смишљеном интервенцијом ради позитивне промене ставова родитеља према интеграцији. Испитујући ставове мајки деце с посебним потребама интегрисаних у редовне и оне смештене у посебне школе вршили су Guralnick, Connor i Hammond, према Киш-Главаш, (1999). Они су тврдили да обе групе мајки су јасно изразиле забринутост због могућности да њихово дете вршњаци без посебних потреба одбијају. Оне су такође истакле потребу присуства друге деце са посебним потребама у одељењу како би се подстакла толеранција и прихватање.

У различитим наукама често се употребљава реч став, а најпре у социјалној психологији, социологији, антропологији, дефектологији...У дефиницијама које се срећу у литератури (Звонаревић, 1981; Радоман 1991) увек је наглашавана тенденција реаговања према околини, људима, предметима и ситуацијама изван нас. Став се може дефинисати као тенденција позитивног или негативног у односу на неки објекат, што долази до изражаја у многим покушајима одређивања појма става од стране различитих аутора (Павковић, 2000). Krech i Crutchfield (по Радоман 2003) дефинишу став као трајни систем позитивног или негативног реаговања на околину. English i English (Павковић 2000) сматрају став „трајно наученом предиспозицијом доследног начина понашања у односу на дату групу предмета“.

Према Alportu (Радоман, 2003) став се може описати „као ментално и нервно стање спремности организма, организовано кроз искуство, које се огледа у усмереном или динамичном утицају на реакције индивидуе на све објекте или ситуације с којима је повезана“. У наведеним дефиницијама увек је наглашавана тенденција реаговања према околини, људима, предметима и ситуацијама изван нас. Изузета је могућност да човек заузима ставове и према самом себи, било према неким својим особинама, било према својим поступцима и акцијама.

Због тога се наводи дефиниција Звонаревића (Павковић 2003) која поштујући и тај елемент тенденције реаговања „према самом себи“, указује на постојање става као „стечене тенденције да реагује било

позитивно, било негативно према особама, објектима или ситуацијама изван нас, било према властитим особинама, идејама или поступцима“.

На основу ових дефиниција произилази закључак да је став увек усмерен према неком објекту који може имати опште социјално значење, индивидуални карактер и може се односити на неки апстрактни или конкретни садржај.

Личност која ствара неки став поседује релативно трајну и доследну спремност или диспозицију да реагује повољно или неповољно у свакој од многих одговарајућих ситуација. Све док нека ситуација не изазове потребну реакцију, став остаје латентан. Позитивни ставови настају у односу на изворе лепоте, задовољства, уживања; негативни се формирају према изворима непријатности, казне, фрустрације, иако не налазимо увек на овако екстремно изражене односе. Став се према томе може схватити као функција претходних подражавања који су га изазвали, а исти тако латентне реакције садржане у неком ставу могу да произведу одређене облике манифестног понашања чије ће испољавање зависити од многих ситуационих фактора, а то су када се ради о ставовима родитеља (Hofman, 1963):

1. карактеристике родитеља,
2. социо-економски статус,
3. карактеристике детета.

Неки аутори (Капор-Стануловић 1982; Алексић 1982; Чажинић-Вогринжић, 1982) у истраживању фактора који утичу на ставове родитеља издвајају оне који потичу од међусобних односа родитеља, њиховог задовољства брачним животом и њихове улоге у породици. Екстремни вид одбијања јесте злостављање детета и јавља се у социјални неадаптираним породицама чију породичну атмосферу карактерише напетост, агресија, непријатељство и депресија, а напад на дете не најчешћа реакција на догађај који је иритирао родитеље (Павковић 2000, по Мерил). Иако су у литератури присутна мишљења о утицају старости родитеља на њихов став те да су старији родитељи склонији презаштићивању деце, овакве релације емпиријским путем нису потврђене. Мали број студија односи се на ставове родитеља према глувом детету, а у литератури се помињу следећи ставови:

- потцењивање способности детета јавља се код извесног броја родитеља глуве деце (родитељи су склони да способности свог детета ниже вреднују у односу на њихово стање);
- прецењивање способности детета (родитељи који нису схватили сву тежину оштећења слуха код детета склони су да прецењују његове способности, што резултује константном појављивању

претешких васпитно-образовних задатака и нереалних циљева у односу на планирање будућности детета;

- агресивност родитеља може се испољити у виду строгости, нетолерантности, нестрпљивости, нетрпеливости која произилази из негативног вредновања и неприхватања детета;
- бег од детета је реакција која такође произилази из негативног вредновања и неприхватања детета;

О социјализацији деце у ставовима родитеља према оштећењу слуха постоје бројна истраживања. Нека од њих указују да су родитељи ове деце особе од којих у највећој мери зависи целокупно понашање и развој детета. Под оваквим утицајем родитеља дете у највећој мери обликује своју личност. О овој врсти повезаности ставова родитеља и деце говоре многи аутори (Hieschberger, Gilliard, 1965, према: Киш, Главаш, 1999). Спек, Warnke (1991) говоре о формирању ставова родитеља према властитом детету са посебним потребама и његовој образовној васпитној интеграцији. Они, између осталог, као факторе наводе: прилагођеност, структуру личности родитеља, квалификацију, социоекономски статус у породици, степен дететовог оштећења, хронолошки узраст детета, укључење родитеља у околину... Ако родитељи немају адекватне ставове, односно имају ставове одбијања или нереалан став презаштићивања, могу настати озбиљни проблеми у социјализацији, емотивном сазревању и прилагођавању детета, што индиректно утиче на остваривање процеса инклузије.

Родитељи деце без посебних потреба имају позитивне ставове усмерене на развој личности свог детета, док су родитељи деце са проблемом били изразито са негативним ставовима. Неке од ставова родитеља (чија деца немају проблем) наводи Левис (1975). Он каже да ће родитељи најчешће имати предрасуда у смислу негативног утицаја деце са посебним потребама на њихову децу.

Ставови родитеља деце са оштећеним слухом су различити. Не могу сви родитељи прихватити инвалидност свог детета. Сазнање да дете има оштећење слуха може изазвати велику емоционалну неравнотежу. Постоје три корака да се прихвати чињеница да дете има губитак слуха: прво, стање емоционалне кризе и конструктивно прихватање. Успешна хабилитација код ове деце, као и могућност комуникације и укључивање у социјалну средину у великој мери зависе од ставова њихових родитеља (С. Ристић, В., Коцић, З., Милошевић, 2011).

На ставове родитеља према глувом детету свакако утиче и њихов образовни и социоекономски статус. Истраживања указују да су се деца оштећеног слуха рађала у нижим социоекономским слојевима

друштва. У свом истраживању (Радоман 1996) је дошла до резултата да школска спрема родитеља која је послужила као индикатор социјалног статуса породице показала се као нижа ко испитаника оштећеног слуха. Школска спрема родитеља испитаника оштећеног слуха налази се између основне и средње школе, а просечан родитељ испитаника оштећеног слуха је припадник , а просечан родитељ испитаника оштећеног слуха је припадник радничке социјалне класе. Услови живота и старосно доба доприносе померању границе, тако да се деца оштећеног слуха на рађају у само у нижим социо-економским условима, већ се рађају и у (средњем социо-економском) слоју родитеља који имају средњу стручну спрему, као и код родитеља али у малом броју са високом стручном спремом. У ставовима родитеља према властитом детету, начина формирања ставова и утицај социјализације, неопходно је истаћи положај родитеља у социјалној структури друштва. Постоји повезаност између професионалне делатности родитеља и њиховог става према детету, односно према васпитању и образовању детета од родитеља на нижем ступњу интеграције. (Павковић, према Ползин, 2000). Утицај на ставове родитеља и њиховог васпитања и образовања има припадност одређеној друштвеној групи шт и Ериксон тврди (Павковић, 2003). Он истиче да су мајке ниже класе емоционално хладније од мајки из средње класе. Мајке из средње класе чешће и лакше примају савете и идеје стручњака и других родитеља и рођака док се мајке из нижих слојева ослањају на властита искуства и васпитне поступке својих родитеља наводи Радоман (1995 по Вајту). Мајкама ниже класе су поступци властитих родитеља представљали позитивни групни стандард, а мајкама из средње класе су служили као негативни групни стандард. Степен социјализације детета зависи од примена васпитних мера и поступака и у корелацији је са припадношћу некој групи. Родитељи вишег образовног статуса допуштају деци више слободе у процесу васпитања и да примењују адекватније васпитне поступке. На значајнију релацију социодемографских карактеристика породице и њених ставова и вредносних норми указује интервенирајућих варијабли са школском адаптацијом и достигнућима детета указује Радоман (1995). У односу на образовни статус родитеља и социјални статус породице родитељи родитељи ће заузети различите ставове. Образовање родитеља не утиче само на економски положај у целини већ и на понашање родитеља према детету. Није реткост да је нижа стручна спрема повезана са различитим облицима конзерватизм, традиционализма, подложености, ауторитетима и религиозним утицајима.

Шлолска спрема може бити индикатор родитељског капацитета у смислу сагледавања и прихватања савете стручњака у односу на хендикепирано дете. Утврђивање односа неких елемената социо-економских статуса родитеља нам омогућава да сазнамо како и у којој мери социо-економски статус утиче на став родитеља према детету. Требало би истаћи важност социо-економског статуса када је у питању васпитање и образовање деце. Породице са вишим социо-економским статусом могу пружити оптималније услове за раст и развој деце оштећеног слуха. Виши социо-економски статус који је најчешће праћен прековременим радом у жељи за стицањем материјалних добара, може се и негативно одразити на однос родитељ-дете, што се манифестује мањком времена за дете коме је потребна љубав, пажња, помоћ...

Ставови околине према глумом деце

Осим ставова родитеља, неопходно је осврнути се на ставове околине. У историјским освртима на став према хендикепираним особама почињу од античке Грчке. Однос према хендикепираним особама кроз историјски развојни период можемо поделити у неколико фаза: период интолеранције, период толеранције, период организоване заштите (појава првих покушаја васпитања и образовања) и организована заштита породице и друштва према хендикепираним особама –двадесети век. (Керамитически 1982). У западној литератури, најчешће се наводе истраживања која испитују дејство контакта са глумим и наглумим особама. Ова истраживања такође и потврђују важност дејства овог фактора мада ни у односу на ову варијаблу налази нису потпуно конзистентни. (Емертон и Ротхман, 1977; Волпе-Јохнстон, 1992; Николараизи и сар. 2005; Бовен 2008) по Димоски 2010. О негативном дејству познавања или контакта такође постоје ставови али у веома малом броју. Када је реч о ставовима према глумим и наглумим особама, узраст испитаника не спада међу најчешће испитиване варијабле.

Поједина истраживања баве се ставовима деце (Hazzard, 1983; Nikolarazi и сар. 2005; Bowen, 2008; Wauters и Knoors, 2008), а највећи број ставовима одраслих испитаника, најчешће студената (Nikolarazi и Makri, 2004; Emerton и Rothman, 1977; Cooper, Rose и Mason, 2004).

Мишљења и социјалне ставове према слушно оштећенима Алтман (1981) дели на три групе:

1. мишљење вршњака и значајних особа и околине,
2. ставови професионалаца који раде са глувом децом (хендикепиранима)
3. општи ставови (јавно мњење).

Најчешће испитиване варијабле при емпиријском истраживању биле су пол и узраст (Андрејевић, 1992, Радоман, 1995). Истраживања која се односе на контакт са глувима, имају подељене резултате у потврди позитивне везе и близине са хендикепираном особом. Истраживања су такође показала да повољнији однос према хендикепу имају жене (Павковић, 2003). Проучавајући три компоненте става према глувима, Радоман (1992) је дошла до следећих резултата:

- когнитивна компонента је показала да неке особине глувих чујући сматрају карактеристичним. Дирекција когнитивне компоненте става је претежно позитивна, док је негативна у пола мања; (испитаници су имали мишљење о глувима да боље виде, да су осећајнији и повучени, а клонили су се негативних квалификација као што су „себични“ и „неодговорни“
- афективна компонента става према глувима је анализом показала да одговори испитаника о њиховим осећањима према глувима показује највише позитивних осећања као што су жеља да се помогне и саосећање према другом.

„Истраживања ставова према глувим и наглувим особама баве се утицајем демографских варијабли (пол, узраст, образовање) на формирање и мењање социјалних ставова (Hazzard, 1983; Nikolaraizi и DeReubekiel, 2001). У англосаксонској истраживачкој пракси изучавања ставова према глувим и наглувим особама, те уопште особама са ометеношћу, не придаје се важност фактрима везаним за личност испитаника, процени значаја особина личности за формирање и мењање ставова. Ово је последица, у извесном смислу, често поједностављеног третирања толеранције као научене реакције која се може развити или учврстити процесом учења. У овом духу, често се организују истраживања која проверавају могућност развоја толерантнијих ставова као последицу нпр. подизања информисаности о глувим и наглувим особама, боравка у камповима са особама оштећеног слуха и сл.“ Димоски (2011).

Скала социјалне дистанце према глувима показује да су људи са нормалним слухом испољили већу дистанцу када су у питању присни и трајни односи са глувима (сексуални односи, брак детета са глувом особом), а мању када су у питању површнији и краћи контакти (посета рођендану глувог). Дирекција конативне компоненте става је претежно позитивна. (Радоман, 1992). За глуво дете и за његову породицу важно

је прихватање детета од околине како би глуво дете сагледало своје место у друштвеној заједници. Роне (према Андрејевић 1992) истиче да „... није ни издалека тако тешко пронаћи одговарајуће могућности за за- послење као што је тешко пласирати наглуву особу на посао“.

Када је реч о ставу радника према особама оштећеног слуха, није јединствена категорија, већ се састоји од општег позитивног односа према соматопсихичким оштећеним особама, позитивног односа према успеху и извршавању радних задатака инвалида, позитивног односа према успеху и извршавању радних задатака инвалида, позитивног односа према социјалној интеграцији хендикепираних али и два неиздиференцирана односа: према особама са са соматопсихичким и према физичким инвалидима.

Испитивање ставова 1138 наставника редовних основних школа и школа за децу са оштећеним слухом и омладину на подручју града Загреба и околине с 48 варијабли које се односе на способност деце са оштећеним слухом у савлађивању редовног наставног програма, њиховог социјалног контакта са вршњацима и проблема интеграције (Радованчић и сарадници 1980), указало је да постоје разлике у ставовима наставника у центру града и наставника са периферије града и дефектолога. Резултати истраживања су указали на тешкоће васпитно образовне интеграције деце оштећеног слуха које су резултат субјективних фактора, тј. ставова наставника редовних школа и дефектолога.

Може се закључити да је за формирање позитивних ставова наставника о укључивању деце са оштећеним слухом у редовне услове образовања, потребно да наставници током свог образовања стекну спознају о слушно оштећеној деци даљом едукацијом обуче или да њихово знање буде на информативном нивоу. (Радованчић, 1980). Такође је (Андрејевић, 1992) неопходно да се у редовну школу укључи и дефектолог који ће у свакој школи која у настави има слушно оштећено дете, помоћи наставнику у оквиру појединих наставних и других облика рада или самостално радити са децом која имају оштећен слух .

Почетком овог века уследиле су промене у образовању. У фебруару 2004. године, усвојен је документ Опште основе школског програма ос стране Просветног савета којим су предложени су начини за прилагођавање програма у образовању и васпитању ученика са сметњама у развоју: дефинисање садржаја оптималног постигнућа; остваривање исхода на нивоу циклуса, тј. померањем и прилагођавањем узрасне границе; индивидуализацијом наставних активности и прилагођавањем наставних метода и техника; избором одговарајућих наставних средстава; формирањем нањих група у оквиру одељења за интензивнији нас-

тавни рад са овим ученицима, у складу са потребама; процењивањем напредовања и успеха не само у домену стечених знања већ и у домену социјалног, когнитивног и комуникативног напредовања ученика; понудом одговарајућих изборних предмета у обавезном делу школског програма; укључивањем стручних сарадника у припрему индивидуализованих наставних активности за ове ученике и процењивање и праћење њихове ефикасности и успешности; и предузимање других активности и поступака за које школа има кадровске и материјалне могућности.

У оквиру реформе образовања за децу са посебним потребама која подразумева прилагођавање плана и програма предвиђена су три модела образовања деце са посебним потребама:

1. **инклузија**- план и програм *инклузивној облика образовања* треба да следи опште основе школског програма у свим аспектима, али са посебним стратешким и методским приступом деци, са свим врстама посебних потреба. То подразумева прилагођени начин извођења наставе који се може остварити уз помоћ сарадника асистента који ради паралелно са учитељем или наставником, повременим издвајањем деце у мање групе са којима ради посебно обучени наставник и индивидуалним радом са дететом. Прилагођена наставна средства и методски поступци у складу са посебним потребама као и инклузивни етос школе који подразумева општу атмосферу прихватања и уважавања различитости такође су од суштинске важности.
2. **делимична инклузија**- *делимично инклузивно образовање* значи да се деца са једном врстом ометености у развоју групишу у посебно одељење у оквиру редовне школе, али са укључивањем у неке наставне (предмети као што су ликовно, физичко, музичко) и ванаставне активности, заједно са осталом децом. Друга варијанта за курикулум делимичне инклузије подразумева посебна одељења при специјалним школама из којих ученици одређене предмете похађају у редовној школи. За ова одељења се организују заједничке ваннаставне активности са вршњацима из суседне редовне школе. Програм заједничких активности се посебно разрађује у оквиру националног плана и он као важан исход има развој толеранције и позитивних ставова према различитом као и бољу социјализацију и интеграцију деце са ометеношћу у развоју.
3. **и реформисана специјална школа** - план и програм за *нови облик специјалној образовања* се реализује у специјалним школама и свим институцијама социјалне заштите као што су днев-

ни центри и установе за стални смештај особа са ометеношћу. Нови облик специјалног образовања, подразумева израду новог специјалног курикулума, који треба да представља тесну повезаност образовања и рехабилитације. Специјално образовање ће садржати А, Б и Ц школске програме, који се израђују у складу са врстом и степеном ометености

ЛИТЕРАТУРА

4. Altaman (1981) Studies of attitudeus to eard the handicapped. The need for new directions, Social Problems vodl.28
5. Андрејевић Д.(1992). Професионално оспособљавање глувих
6. Бројчин, Б. (2008). Ставови деце типичног развоја према вршњацима с интелектуалном ометеношћу. У: *У сусрет инклузији – дилеме у теорији и пракси*. Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, 251-269.
7. Bowen, S.K. (2008). Coenrollment for Students Who Are Deaf or Hard of Hearing: Friendship Patterns and Social Interactions. *American Annals of the Deaf*, 153(3), 285-293.
8. Cambra, C. (2002). Acceptance of deaf students by hearing students in regular classrooms. *American Annals of the Deaf*, 147(1), 38-45.
9. Choi, SurgKyuu. (1995). Cross-Cultural Attitudes Toward Deaf Culture in a Multi- and Singular Cultural Society: A Survey of Residential School Based Teachers for the Deaf Who Are Deaf and Hearing. *Iesis (Ed. D.)*. Ball State University.
10. Cooper, A., Rose, J., & Mason, O. (2004). Measuring the attitudes of human service professionals toward deafness. *American Annals of the Deaf*, 148 (2), 385-389.
11. Димоски, С. (2010). Знацај емпиријских истраживања социјалних ставова у планирању друштвене бриге према особама са ометеношћу. У: *Смењње и по-ремецаји: феноменологија, превенција и шрејман, 1. део*. Београд. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Униврезитета у Београду, 395-407.
12. Димоски, С.: Ставови деце и одраслих према глувим особама у редовне групе вртица и школа, (2003). НВО “Велики и Мали“. Панцево. Другацији међу вршњацима?! – Ставови васпитаца и учитеља у Панцеву према укључивању деце са сметњама у развоју у редовне групе вртица и школа, (2003). НВО “Велики и Мали“. Панцево: Графос интернационал.

13. Emerton, G. R., & Rothman, G. (1978). Attitudes towards deafness: Hearing students at a hearing and deaf college. *American Annals of the Deaf*, 123(2), 588–593.
14. Furnham, A., & Lane, S. (1984). Actual and perceived attitudes towards deafness. *Psychological Medicine*, 14 (1), 417-423.
15. Furnham A, & Pendred J. (1983). Attitudes towards the mentally and physically disabled. *The British Journal of Medical Psychology*, 56 (2), 179-87.
16. Глумбић, Н., Милачић-Видојевић, И., Каљача, С. (2009). Факторска структура скала за процену ставова према особама са интелектуалном ометеношћу. У: *Истраживања у специјалној едукацији и рехабилитацији*. Београд. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, 269-287.
17. Ханак, Н., Драгојевић, Н. (2002). Социјални ставови према особама ометеним у развоју, *Истраживања у Дефектологији*, Београд. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, 13-23.
18. Hazzard, R. D. (1983). Children's experience with, knowledge of, and attitude toward disabled persons. *The Journal of Special Education*, 17, 131–139.
19. Хрњица, С. (2007). Инклузија ученика са тешкоцама у развоју у редовна основне школе, Београд, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду и Савезне Цхилдрен УКПрограм за Србију.
20. Карић, Ј. (2004). Ставови према укључивању деце са посебним потребама у редован систем образовања. *Настава и васпитање*, 1, Београд. Педагошко друштво Србије, 142-147.
21. Капор-Стануловић Н. (1985) Психологија родитељства, Нолит Београд
22. Капор-Стануловић Н. (1982) Зборник радова. Институт за педагошка испитивања. Нолит Београд
23. Левандовски (1975). Ставови родитеља према ментално ретардираном детету-полазнику у СОШ у односу на неке социјално-психолошке карактеристике породице, магистарски рад. Школа народног здравља, Мед. факултет, Загреб (1975)
24. Матејић-Ђуричић З., Ђуричић М. (2007). Социјални ставови студената према ометенима. У: *Нове тенденције у специјалној едукацији и рехабилитацији*, Београд. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, 87-106.
25. Nikolarazi, M., & De Reybekiel, N. (2001). A comparative study of children's attitudes towards deaf children, children in wheelchairs and blind children in Greece and in the UK. *European Journal of Special Needs Education*, 16 (2), 167-182.

26. Nikolarazi, M., Kumar, P., Favazza, P., & Sideridis, G. (2005). A Cross-Cultural Examination of Typically Developing Children's Attitudes toward Individuals with Special Needs. *International Journal of Disability, Development and Education*, 52(2), 101-119.
27. Јоксимовић С. Васовић М. (1990) Психолошке основе човекољубља, Просвета Београд.
28. Павковић И. (2000). Евалуација породице детета оштећеног слуха, магистарска теза. Дефектолошки факултет, Београд.
29. Павковић И. (2003) Породица и дете оштећеног слуха. Задужбина Андрејевић
30. Чажиновић-Вогринжић (1982). Зборник радова. Институт за педагошка истраживања, Нолит Београд.
31. Радоман, В. (1995). Емпиријско истраживање ставова према различитим хендикепима нарочито према глувоћи и глувима, *Дефектолошка теорија и пракса 1*, Београд, 106-114.
32. Радоман, В. (1995) Сурдопсихологија, Дефектолошки факултет, Београд.
33. Радованчић Б. (1985). Ставови наставника према одгојно-образовној интеграцији деце са оштећеним слухом.
34. Ристић С. (2011), Коцић Б. Милошевић З. The effect of parental attitudes on habilitation of hearing impaired children. UDC: 616.28-008.14-053.2-08:615.851.3/.4 DOI: 10.2298/VSP111007034R Рејк, Б., Едкок К. (1987). *Вредности, ставови и промена понашања*, Нолит, Београд.
35. Tomas, N., Kluwin, T.N., Stinson, M., & Colarossi, G.M. (2002). Social Processes and Outcomes of In-School Contact Between Deaf and Hearing Peers. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 7, 200–213.
36. Volpe-Johnstone, T. (1992): The relationship of contact and social distance to attitudes toward deaf and disabled persons. *esis (Ph. D.)*, Hempstead, NY, Hofstra University, 167-182.
37. Звонаревић М (1981): Социјална психологија. Школска књига, Загреб.

PARENTAL AND ENVIRONMENTAL ATTITUDES TOWARDS DEAF CHILDREN

IVANA PAVKOVIĆ^{1,2}

¹Life Activities Advancement Center, Belgrade

²The Institute for Experimental Phonetics and speech Pathology, Belgrade

SUMMARY

The family is the first and the most important factor of social surroundings of hearing impaired child with which starts the process of its socialisation. The opinions about importance of the family influence on the later development of the child are very different from psychoanalytic which said that influence is the most important for the later life, to the other beings which do not give such important role to the family. Family has an influence on the personality of the individual, her life and progress. The significant role of family and wider social environment are factors that determine the proper formation of the child's personality and direction of his development in accordance with his psychophysical abilities

KEYWORDS: parental attitudes, environmental attitudes, deaf children